

ДРАГАН ХАМОВИЋ

СЛИВЕНИ У ЈЕДНО

Давно сам, у списима професора чијом је реткошћу дарован мој нараштај београдских студената српске књижевности с краја протеклог века, прочитао одговор руског лингвисте на тешко питање *одакле њојичу стиxови*. А одговор прост – потичу из дечјег тепања. У одјеку првих речи мешају се, сливају у једно звучни спoјeви наше усмене основности са Змајевим стиховима протепаним деци његовог рајског језика. Зато се према њима односимо као према природном добру, подразумевамо их у нама. За песме Змајеве важи оно што је сам песник написао за српске народне песме, да су „оне кроз наш живот проникле, у нама самима урашћене биле, тако да их нисмо никад ни опажали ни о њима премишљали”. Речи су из пештанске беседе одржане с краја године у којој Вук Караџић умире, а Јован Јовановић отискује *Ђулиће*, покреће лист *Змај* и отпочиње лекарске студије. Многи су позвани тумачи изрекли оно што је змајевац Душан Радовић поновио најпрозирније: „После Вуковог *Рјечника*, Змајево дело је нови велики покушај да се инвентарише наше искуство, да се попише и опева готово све што смо знали и имали. Тако гледано, то дело могло би се схватити и као детињство нашег новог језика и књижевности.” Змајево песништво, заиста, ма како га размeравали ововремским мерилима без мерила, више је од појединачног опуса, по ширини деловања и по заснивачким учинцима.

На шта данашње српске песнике може упутити Змајев случај, ако отклонимо све површинске наносе и оне и ове епохе, ако начас скрајнемо и заводљиву вредносну опреку између змаја и славуја, коју нам је, са својих разлога, оставио у наслеђе др Лазар Костић, змај скоро колико и славуј? Песник се још како остварује, па и као чист лиричар, ако своје појединство положи дубоко у потребе

заједнице. Што дубље тим боље. А заједница почиње од оних с којима делимо кров и часове узвишене и ниске, преко сродника по истом језику и предањском пакету – све до тајне заједнице живих с умрлима у коју смо рођењем уведени. И осуђени на себе саме, у нашим доњим слојевима, нисмо ни сами ни самобитни, него смо непојамно зависни од претходника знаних или непознатих, вољених или невољених. А ипак је боље волети, чак спасоносно, према најбољим унутарњим моћима, које се код Змаја показаше немерљиве. Као у челној песми збирке *Ђулићи увеоци*, увиђењу неумрлих драгих који, при оностраној светлости, све више постају једно – да се и лирски глас с њима изједначи: „Све што дубље у њих гледим, / Примајућ’ им светлост у се, / Све то већма, све то јаче, / Душе њине сливају се.” Слити своје скучено Ја у огромност ланца постојања, у времену и мимо времена – ево окоснице Змајевог над-песничког подухвата. Обрести се међу својима, њима се употпунити и остварити, припадати и бити им потребан.

Ознаку народног песника Змај завређује и по томе припадању, не само зато што се, како записа Скерлић, највише приближио „књижевном идеалу свога времена: на основу народне поезије створити уметничку поезију”, или стога што је, опет по Скерлићу, у позним обилним *Снохвайшцама* „од тога подражавања створио цео песнички програм”. Он је народни песник и као лирик и у ангажованом лику и као песник деце. „Змајево откриће детета, његова апотеоза детињству, значајан је датум у историји наше културе”, опет призивамо Радовићеву оцену, дубокосежну не само за статус наивне поезије. Миодраг Павловић, опет, подсећа да је песничка маска наивности била „један од појавних видова романтике” а да, код Змаја, оностраност „има облик невиности: сећања на блажено доба детињства и његових једноставних и зрачних визија”. Милан Кашанин такође високо вреднује Змајев дечји свет, у оквирима читаве, не тек дечје књижевности: „Он те песме саставља и ради тога да онај ко их деци чита, или заједно с њима слуша, још једанпут дочека своје сопствено детињство.”

У детињство, дакле – по себе. У изнутра дочуваном детињству, као у једној песми из *Ђулића увелака*, налазимо разгрануе најдавніје спомене, у лику тетке преобразене у вилу која „стоји сама / На извору најбистријем / Српских нам песама”. Још истанчаније, песник свој детиње присан однос према матичном поетском простору исказује у поменутој беседи из године одласка Вука и најаве Змаја. Оставимо, вели нам будући Змај, онај велики, бескрајни свет и уђимо у „мали свет који нам је тако близу”, а „мали је, јер у њему нема ничега туђег”. Српске народне песме беху тај блиски, својски мали свет, из детињства.

Песничка завршница дуговеког Змајове у знаку је плодноне провале *Снохвайица*, дугог и сваковрсног низа песама испеваних по народном начину: „Тим сам именом назвао ове песме које су само прошле кроз моју душу, које сам мање-више запамтио из ране и најраније младости своје, те их сада као у *сну хваћам*” – тумачи стари Змај читаоцима, да не буде забуне: „Празнине, оно што сам заборавио, дабогме да сам допунио, али како? – одричући се своје песничке индивидуалности... А у томе погледу мислим да нисам могао погрешити јер се у мени кристалисало млеко којим сам у детињству одојен.” Нигде ваљда песник не беше програмски изричитости него у разјасници свог позног повратка у тешње окриље народне песме, као у какав заштитни простор и властитог и колективног почетка: „Ово није моје *јесење цвеће* јер би било тако исто, ни за длаку друкче, да сам се наканио издавати ову збирку и пре тридесет, четрдесет и педесет година.” Најпотврђенија појединачност српске поезије друге половине 19. века свесно се повлачи у други план, јер га предањско прибежиште, поред осталог, враћа жуђеној пуности дечјег доба. Упућује се Змај против струје, ка несавремености што га је обликовала, не би ли како савременост издржао.

Прибирао је, фино дорађивао остатке тога малог света којим је био зарана закриљен усменом предајом: тепањем, певањем и приповедањем, међу својима. Кашанин је тачно запазио да су *Снохвайице* пастиш. Али какво је то подражавање посреди? Каткад Змај доноси и неке дискретне пародијске акценте, али се ово његово спорадично играње у оквирима пост-усмене ауторске позиције – указује као чин базичног поверења, изјава припадања. Пробрани низ *Снохвайица*, из обиља опсежних свезака, лепо поткрепљује недавну оцену Душана Иванића: „И кад пређе у непосредно опонашање фолклорних мотива, у *Снохвайицама*, Змај се често уздиже до чисте поезије, у прјесмама изузетно инвентивне сликовитости и благогласја.” У кругу *Снохвайица* корак у дубину значајно је, неретко, искорак у висину. Нарочито у песмама духовне и љубавне тематике, којима Змај утискује печат протомајстора и освајача нових усмених врхова. Слио се у једно с тим малим, присним светом чије је одломке у сну хватао.

Ваља изнова дохватити затурено детињство, као најпоузданије самооткриће. Оно је наше *меко језџро*, премда овој мекоти, испод тврде корубе година – ништа заправо и не може наудити. Тако допиремо до своје живоносне, отпорне клице – до *змаја у јајету*. Кроз *тиску* се пробијамо, *жежено и нежно*, оверавамо извод из *мајичне књиџе* књижевно живих, у непресељивом малом свету свога језика. Змајева награда Матице српске баца светло на

књигу у којој је њен песник некако заоблио своју лирску митологију, а у чијем је средишту породична васељена, што човека најпре густо замеси а потом одржава уцело, без обзира на доцније сталне ударе, видљиве и невидљиве.

У песми се ликови с обе стране живота нађу на окупу, због такве се предности лириком и бавим. Ево тако и мене – благо мени – под кровом двовековне медоточне трмке, као у својој кући, у којој нам слух обавија зуј негдашњих радилица. Зујкају рајским језиком, око наше Матице, језиком којим нас Змај и даље родитељски милује.*

* Реч на Свечаној седници Матице српске приликом примања Змајеве награде за збирку песама *Меко језџро*, у Новом Саду, 16. фебруара 2017. године.